

УДК 930.1 : 796.035 «1920»

Елена Бутакова

РАДЯНСЬКІ ФІЗКУЛЬТУРНІ ТА СПОРТИВНІ СВЯТА ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ ГЕОРТОЛОГІЇ: ІСТОРИКО- ДЖЕРЕЛОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ФОТОДОКУМЕНТАХ 20-х рр. ХХ ст.

На основі фотодокументів проаналізовано процес виникнення і становлення радянських фізкультурних і спортивних свят в контексті розвитку загального фізкультурного і спортивного руху у 20-х рр. ХХ ст.

Протягом століть свята пройшли складний шлях розвитку і, як одна з невід'ємних складових духовного життя людей, дійшли до наших часів. Їх історія свідчить про те, що художньо-символічне оформлення важливих подій в житті суспільства, всієї соціальної спільноти людей та окремої особистості – це об'єктивна потреба, що виникає та існує на всіх етапах розвитку людства¹.

Система радянських свят – це специфічний засіб відображення і закріплення нових соціалістичних суспільних відносин, вона покликана потребою виражати, як вважали ідеологи, радянський спосіб життя².

Раннє радянське свято було органічно пов'язане з революційним моментом в історії, тому ідея оновлення світу була визначальною і для всієї його сутності³. У святковості радянського масового дійства виникли суттєві відмінності від традиційних усталених його норм. Його святковість зазвичай оформлювалася під червоним прапором революційного романтизму, який передбачав високий емоційний настрій. Тому однією з особливостей радянського свята раннього періоду стала його патетична форма.

Більшовицьке керівництво надавало великого значення грандіозним масовим святам: вже у 1919 р. воно вбачало необхідність управління народними гуляннями. Тоді при театральному відділі Наркомпросу створено спеціальну секцію по організації масових гулянь і видовищ⁴.

Радянське керівництво зробило ставку на фізкультуру і спорт як на один із засобів створення образу всебічно розвиненої радянської людини. Цей образ – ідеалістичний образ людини досконалої, в якій гармонійно поєднуються високі моральні принципи і духовне багатство з фізичним здоров'ям. Відтак радянське спортивне свято взагалі стало незамінною складовою ідеологічної машини, яка керувала всім і вся. Адже демонстрація успіхів радянських спортсменів і фізкультурників не тільки викликала почуття гордості й співпричетності, але і сприяла самовизначенню людей саме як радянського народу.

Безумовною заслугою в розвитку фізичної культури тих років стало те, що дійсно спорт перетворився на масовий і доступний кожному. Це – головна відміна нового етапу спортивного руху на наших землях. Достатньо згадати, що вперше Росія відправила групу своїх спортсменів тільки на IV Олімпійські ігри, які проходили в Лондоні 1908 р. Серед поширених видів спорту в Російській імперії були ковзанярський, весловий, лижний, гімнастика і футбол, що переважав. Там, де не було футболу, не спостерігалось спорту взагалі.

До світової спортивної арени, як правило, потрапляли виключно чиїсь протеже, як, для прикладу, учні відомого ентузіаста важкої атлетики петербурзького лікаря В. Краєвського, що успішно виступили на чемпіонаті Європи у 1898 р. Золоту медаль на Олімпіаді у Лондоні Російській імперії приніс М.Панін-Коломенкін, чемпіон Росії з фігурного ковзанярства⁵. Та ці успіхи скоріше були винятком з правил, ніж закономірністю.

На той час єдиним навчальним центром з підготовки педагогічних кадрів з фізичного виховання були «Тимчасові курси для підготовки керівників фізичних вправ та ігор». Ідея їх створення належала П.Ф. Лесгафту, засновнику наукової системи

фізичного виховання. Впродовж 1905–1907 рр. ці курси поступово перетворилися на «Вищу вільну школу».

Нестача педагогічних кадрів, замкненість спортивних осередків тільки на великих містах, відсутність належного обладнання – ці та багато інших проблем постали перед новою владою у галузі фізкультури і спорту. Увага радянського керівництва до спорту в пореволюційний час продиктована перш за все зацікавленістю в укріпленні обороноздатності країни. Для цього Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів 22 квітня 1918 р. видав декрет «Про обов'язкове навчання військовому мистецтву». Задля здійснення поставленої мети при Революційній Військовій Раді Республіки (РВД) було утворено Головне управління загального військового навчання і формування резервних частин Червоної Армії. На місцях, при військових комісаріатах створили відділи загального військового навчання (Всеобщего воєнного обучения – Всевобуч) та воєнно-учбові пункти. Перед органами Всенавчу постало завдання організації і підготовки бойових резервів для Червоної Армії. Фізична підготовка стала складовою частиною програми військового навчання. Тому загальне керівництво фізкультурним рухом і делегували Всенавчу. При його головному управлінні створили відділ фізичного розвитку і спорту. Центральне керівництво Всенавчем здійснював М.І. Подвойський – один з найближчих соратників Леніна, керівник Військово-революційного комітету (ВРК), ініціатор створення і керівник Червоного спортінтерну (міжнародна організація революційних пролетарських спортсменів).

Всенавч і комсомол розпочали широку кампанію по заснуванню воєнно-спортивних клубів при військових комісаріатах, фабриках, заводах і залізничних вузлах як у центральних містах, так і на периферії. Отже, Всенавч, що поєднував обов'язковість загальної військової підготовки з фізичним вихованням, стояв біля витоків спортивного руху у радянській країні⁶. Від перших років радянської влади фізкультура і спорт йшли пліч-о-пліч з військовою підготовкою. Досить поширеними у той час

стали гасла типу: «Если не хочешь, товарищ, войны /И покинуть страну и дом, /Ты должен быть у Советской страны /Лучшим спортсменом и лучшим стрелком». Керівники фізкультурного руху таким чином висловлювалися щодо нероз'єднаності фізкультури і допризовної підготовки: «Мы не делим физкультуру на «гражданскую» и «военную». Но мы говорим, что вся физкультурная работа среди мужского населения Союза должна проводиться с учетом того, что нужно бойцу Красной Армии»⁷. (цитуються мовою оригіналу).

У квітні 1919 р. у Москві відбувся I Всеросійський з'їзд робітників фізичної культури, спорту і допризовної підготовки. Вже за місяць поспіль, у травні 1919 р. В. Ленін приймав I Все-союзний парад фізкультурників і загонів Всенавчу на Красній площі⁸. Тими самими днями паради Всенавчу відбулися у Петрограді, Києві, Саратові, Костромі та в ін. містах. Працівники Всенавчу активно займалися пропагандою фізичної культури і особливо приділяли увагу провінції, що успішно відображено у фотографіях⁹.

20 травня 1920 р. проголошено Всеросійським днем спорту. На Красній площі у Москві відбувся парад допризовників, спортсменів, слухачів Головної воєнної школи фізичного виховання трудящих, університету ім. Я.М.Свердлова та ін. У цей день на центральному іподромі проходили спортивні та воєнізовані виступи допризовників, змагання з різних видів спорту. Паради і змагання відбулися у цілому ряді міст, зокрема, Петрограді, Харкові, Рязані та ін.¹⁰.

Організацію масового спортивного і фізкультурного руху радянським керівникам доводилося починати з чистого аркушу. Це тим більше важко було зробити за відсутності належного кадрового складу. Злиття завдань фізкультури і військової підготовки диктувала необхідність тримати постійно «порох сухим», дбати про обороноздатність країни на випадок проявів агресії з боку «західних імперіалістів».

Підсумовуючи тенденції розвитку фізкультурного і спортивного руху у 20-ті рр. ХХ ст., можна констатувати, що тоді фізич-

ній культурі почали приділяти підвищену увагу. Радянська людина вже не мислилася без спортивних занять. Це вже стало не просто частиною життя, це ставало способом буття.

Радянські спортивні і фізкультурні свята ні в якому разі не можна розглядати у відриві від організації загального спортивного руху, оскільки вони були його невід'ємною складовою частиною, врешті-решт, результатом. Отже і оформлення свят, система їх перебігу диктувалася певним розвитком окремого виду спорту в регіоні.

20-ті рр. – це початок всеосяжної активної пропаганди спорту, фізичної культури і здорового способу життя. Радянське керівництво рекомендувало вести пропаганду через приклад виступів фізкультурників під час різних видовищ на спортивних майданчиках і стадіонах, а також через влаштування спеціальних мітингів. На вулицях і майданах під час революційних і спортивних свят проводили масові демонстрації гуртків фізкультури з використанням спеціальних плакатів, речювок і короткими мітингами, присвяченими фізкультурі. Це вважалося найкращою формою масового впливу на свідомість підростаючого покоління¹¹.

Не випадково керівництво країни так багато уваги приділяло розвитку фізкультурного і спортивного руху, оскільки ці сфери суспільного життя, що передбачали залучення до діяння широких мас, стали ідеологічним засобом у руках більшовицької партії. Вона не тільки підпорядкувала собі фізкультурно-спортивний рух, але й спрямувала його у потрібному для себе руслі. Про заполітизованість сфери спорту свідчать, зокрема, й такі слова К.О. Мехоношина, головного начальника Всенавчу з 1922р.: «...благоприятные для физической культуры условия наступят лишь в коммунистическом обществе – а следовательно, конечные цели физической культуры неразрывно связаны с классовой борьбой; лишь в результате этой борьбы рабочий класс получит действительную возможность поднять свои жизненные силы и достигнуть физического совершенства своей природы»¹² (мовою оригіналу).

Восени 1920 р. при Головному управлінні Всенавчу організували Вищу раду фізичної культури, а на місцях – відповідно до адміністративно-територіального поділу окружні, губернські та повітові ради фізичної культури, до яких увійшли представники спортивних і профспілкових організацій Наркомздраву та ін.

Влітку 1923 р. при ВЦВК створили Вищу Раду Фізичної Культури (ВРФК) – на правах постійної комісії при ВЦВК. У національних республіках з'явилися республіканські ради (в Україні – Вища рада фізкультури).

В 1923–1924 рр. усі свої спортивні організації комсомол передав у відання профспілок. На цей час припадають не тільки перші досягнення, але й виявлення прорахунків і помилок в організації фізкультурно-масової роботи. Розвитку фізичної культури і спорту заважали організаційні недоліки, відсутність координації між багатьма установами, причетними до фізкультурного руху. Особливо загострилися суперечки між радами фізкультури і керівними працівниками профспілок. Керівництво фізкультурними гуртками при профспілкових клубах повністю знаходилося в руках їх правлінь. Діяльність гуртків фізкультури в системі клубів практично не контролювалася. Вони не були пов'язані з виробництвом, оскільки створювалися на засадах добровільності. Відсутність чіткої мети, змісту, методів та форм фізкультурно-спортивної роботи дуже відчутно гальмували розвиток фізичної культури та спорту¹³.

На початку 20-х рр. з'явився ряд культурницьких течій, які з притаманним першим пореволюційним рокам максималізмом, без всебічного вивчення питання прагнули спрямувати розвиток фізичної культури у бажаному для себе напрямі. Йдеться про «пролеткультівців» та «гігієністів». Пролеткульт oughньо заперечував культурну спадщину минулого, у тому числі й використання дореволюційного досвіду у галузі фізичної культури. Прибічники цієї течії стверджували, що боротьба за рекорди веде до індивідуалізму, чужого пролетарській ідеології, який заважатиме масовому розвитку фізкультури. «Пролеткульті-

вці» кинули гасло: «Масова фізкультура і середні колективні досягнення!» Крім того, вони наполягали на вимозі заборонити деякі, на їх погляд, непролетарські види спорту, скажімо, бокс, футбол, гімнастику, оскільки ті є «буржуазними». «Гігієністи» бачили фізичну культуру виключно як комплекс легких вправ, що слабо впливають на розвиток організму. Мотивували вони це переконанням тим, що пролетарська молодь спадково фізично неповноцінна, а тому їй не можна перенавантажуватися, тренуватися і займатися вправами з спортивної гімнастики, боксом, футболом, піднімати вагу тощо¹⁴.

Противники «рекордсменського» напрямку відкидали не тільки прагнення досягти великих результатів, але й взагалі «спортсменство» – заняття спортом, змагання. Прихильники цього напрямку розглядали заняття спортом аж ніяк не як засіб досягнення визначних показників. Вони за будь-яку ціну намагалися придбати «рекордсмена» або здібного результативного спортсмена і, таким чином, замаскувати відсутність роботи¹⁵.

Згідно з рішенням радянського партійного керівництва у галузі фізичного виховання 1923–1925 рр., передбачалося:

– забезпечити політичне керівництво фізкультурним рухом, не допускати відрив його від масових професійних і політичних організацій (оскільки «пролетарская физкультура без ...политико-воспитательной работы рискует стать непролетарской»¹⁶);

– надати цьому рухові масовий характер із залученням до нього не тільки робітників, а й селян, і не тільки молодь, але й дорослих робітників і робітниць¹⁷.

На основі цих рішень ЦК КП(б)У спільно з ЦК ЛКСМУ 16 лютого 1926 р. прийняли постанову «Про посилення роботи з фізичної культури». Так дійшла кінця розпочата дискусія стосовно завдань спорту. На XV партійній конференції розкритикували культурно-виховну роботу профспілок, засудили неправильне відношення профспілкових організацій до фізичної культури і спорту. У рішенні конференції відзначено, що раціональний підхід до фізичної культури, який сприймав її тільки як гігієну та зарядку, зневажливо ставився до змагань, нав'язуючи молоді

ті види спорту, які спортивні керівники вважали найбільш раціональними. Цього року було також впроваджено секційну форму занять, що відіграло позитивну роль у майбутньому¹⁸.

Оскільки спорт у 20-ті рр. робив тільки перші кроки, не існувало ще ніякого наукового обґрунтування тренувальній роботі, а більш-менш кваліфікованих інструкторів можна перерахувати на пальцях. У зв'язку з нестачею професійних інструкторів і педагогів, ще у 1918–1919 рр. почали відкривати заклади, що поступово вирішували цю проблему. Курси інструкторів спорту і допризовної підготовки засновано в Петербурзі, Москві, Ярославлі, Нижньому Новгороді, у Харкові, Єкатеринбурзі та ін. містах. В Одесі створили губернську школу інструкторів з фізичного виховання, у Києві відкрили Відділ фізичного виховання при Інституті народної освіти, а при Всеукраїнській Академії Наук – Інститут фізкультури. Влітку 1919 р. курси Лесгафта перетворили на Державний Інститут фізичного виховання ім. П.Ф. Лесгафта. Цьому закладу доручили готувати спеціалістів для шкіл, спортивних організацій, Всеобучу і армії. Пізніше в інституті створили кафедри легкої атлетики, лижного спорту, плавання, велосипедного і ковзанярського спорту, гімнастики, рукопашного бою і фехтування, спортивних ігор і важкої атлетики. У Харкові тоді відкрили Всеукраїнські курси фізкультури, що підтверджують фотоматеріали преси із зображенням молоді, яка робить фізичні вправи¹⁹, і Науково-дослідний інститут фізичної культури. У Москві головним осередком підготовки інструкторів фізичного виховання став Державний Центральний Інститут фізичної культури²⁰.

Після створення керівних фізкультурних органів, визначення сутності, напрямків, змісту та основних завдань фізична культура, зокрема, в Україні, почала швидко розвиватися. Збільшилася кількість спортивних гуртків, в губернських центрах почали будувати стадіони, тисячі спортивних майданчиків з'явилися у містах і містечках, відкривалися водні і лижні станції, обладнувалися гімнастичні зали. Наявні фотодокументи дають нам уяву про їх вигляд та місцезонашування. Наприклад, у фондах

Центральному державному архіві кіно-фотодокументів України ім. Г.С. Пшеничного зберігається знімок 1923 р., на якому зображено спортивні виступи на Червоному стадіоні у Києві в день його відкриття²¹.

Перші успіхи дали поштовх до активного проведення спортивних змагань як у великих адміністративних центрах, так і на периферії, що, зокрема, ілюструє архівна фотографія²². Так, у 1921 р. відбувся перший розіграш призів по плаванню. Наступного року пройшла першість РРФСР з легкої атлетики, де вперше взяли участь жінки.

З 20-х рр. у лексиконі радянських людей з'явилося слово «спартакіада». Воно походило від імені Спартака – вождя повсталих гладіаторів. Відомий діяч комуністичної партії Міха Цхакая пояснював: «Свою фізичну культуру гладіатори використали для звільнення себе і собі подібних, – піднявши прапор збройного повстання. Ось чому наш всесоюзний, всепролетарський виступ з фізкультури ми назвали «спартакіада»²³. У 1924 р. у Ленінграді організація фізкультурників «Спартак» провела великі комплексні змагання відразу з кількох видів спорту – саме ці змагання і були вперше названі Спартакіадами.

Спартакіади різного рівня охопили весь простір Радянського Союзу. Проводилися вони у школах, округах²⁴, центральних містах губерній і в республіках. Так, у вересні 1923 р. відбулися змагання I Всеукраїнської спартакіади, в якій взяли участь близько 300 спортсменів, вони представляли комсомольські спортивні організації Харківської, Одеської, Київської, Донецької та ін. губерній і Криму. Найкращих результатів на ній домоглися харків'яни. Протягом 1924 р. спартакіади провели в усіх губерніях України. Цього ж року відбувся перший чемпіонат СРСР з футболу, а першими чемпіонами Союзу стали футболісти Харкова²⁵.

Окрім спартакіад проводилися зимові і літні свята фізкультури (зокрема, на численних фото представлено змагання лижників і ковзанярів, велосипедистів і спринтерів²⁶), всесоюзні, республіканські, профспілкові свята фізкультури, тижні фізкультури²⁷, що відбулися у 1923, 1924, 1927 рр. Майже до кожного

радянського свята (1 травня, Великий Жовтень, річниця, ювілеї знаменних подій та ін.) були приурочені паради – фізкультурників, велосипедистів, мотоциклістів (тоді їх називали мотористами)²⁸. Паради різних масштабів також відбувалися на відкритті стадіонів, спортивних майданчиків. Всі перелічені заходи, моменти їх відкриття і перебігу зафіксовано на фотографіях, які демонструють, що саме і яким чином змінювалося з року в рік при оформленні і проведенні свят²⁹.

У 1929 р. при ВЦВК створили республіканські державні органи керівництва спортом – Всеукраїнську Раду фізичної культури (ВРФК) і реорганізували місцеві Ради фізичної культури у державні структури. Протягом попередніх трьох років у школах були введені нові програми, фізичне виховання у ВУЗах стало обов'язковим предметом. В інститутах і університетах створили кафедри фізичного виховання. Замість гуртків фізичної культури на підприємствах, в установах, у навчальних закладах з'явилися відтепер колективи фізичної культури.

Фотодокументи дають можливість не тільки констатувати факти наявності тих чи інших заходів, але й переконливо свідчать, що наприкінці 20-х рр. організаційне оформлення фізкультурного і спортивного руху в СРСР і, зокрема, Україні, було завершено.

До Всесоюзної спартакіади народів СРСР готувалися заздалегідь. Під знаком підготовки до неї пройшли змагання 1927 р. У лютому цього року в Харкові відбулася I зимова Всеукраїнська спартакіада, де був представлений лижний і ковзанярський спорт, а, крім того, змагання з хокею, що проводилися взагалі вперше. Влітку 1927 р. стартувала вже IV Всеукраїнська спартакіада (її проведення у Харкові знято на плівку №1350: зафіксовано футбольний матч, біг, стрибки у довжину, стрільба з гвинтівки, присутні члени Всеукраїнської Вищої Ради фізичної культури). Фінальним змаганням передували спартакіади, що пройшли у 300 округах країни. Справжнім героєм цієї спартакіади став легкоатлет Василь Калина³⁰. Ця спартакіада відіграла важливу роль у розвитку сільського спорту: в змаганнях пока-

зали свою майстерність 12 найкращих колективів, що представляли саме сільських спортсменів.

У 1928 р. ВРФК провела Всеукраїнські змагання з усіх видів спорту. Саме на них було обрано членів колективу з 400 фізкультурників на Всесоюзну спартакіаду. На фотографіях, представлених у періодичних виданнях 20-х рр. можна прослідкувати перебіг подій, пов'язаних з підготовкою до головної спартакіади СРСР.

Взимку 1928 р. відбулося щорічне Всесоюзне зимове свято, висвітленню якого присвячена велика кількість фотоматеріалів у пресі³¹; командну першість РРФСР по лижному пробігу виборола Москва.

Майже одночасно з цією подією у лютому 1928 р. в Норвегії (Осло) пройшла I Міжнародна зимова спартакіада, яку організував Червоний спортінтерн. Окрім спортсменів з Швеції, Норвегії, Фінляндії, Німеччини, Чехословаччини, в ній взяли участь також спортсмени СРСР, хоча великих успіхів вони там не здобули. Відтак, вихід на широку міжнародну арену спортсменів Союзу зафіксували фотознімки³².

12 серпня 1928 р. по всій країні стартувала Всесоюзна спартакіада, присвячена першому 5-річному плану і 10-річчю радянського фізкультурного руху. Центром спортивного свята став нещодавно збудований столичний стадіон «Динамо», розрахований на 50 тис. глядачів. Радянська преса підкреслювала, що за своїм масштабом Всесоюзна спартакіада значно перевищила VIII Олімпійські ігри 1928 р. в Амстердамі, де було представлено 3015 спортсменів, тоді як на радянському святі – 6029. Широкомасштабне видовище зібрало видатних спортсменів з союзних республік, а також «посланців пролетаріату» зарубіжних країн – команди робітничих спортивних союзів Англії, Аргентини, Німеччини, Норвегії, Уругваю, Фінляндії, Франції, Швеції (загалом приїхали представники 12 країн). Вони взяли участь в грандіозному параді на Красній площі у Москві – їх урочиста хода зафіксована на фото, так само, як і спортсменів Туркменістану, України, Німеччини, Франції³³.

Заходи, супутні спартакіаді водночас проводилися на території всього Союзу. У Москві відбувалося тільки її головне дійство. Відбір учасників заключних спортивних змагань до Москви здійснювався на республіканських, крайових і обласних святах фізкультури, а також на змаганнях меншого масштабу, проведених раніше і відображених на фото³⁴. Отже, фотознімки, присвячені цій події, відбивають всі етапи перебігу спартакіади.

Програму Всесоюзної спартакіади побудували з таким розрахунком, щоб при повному обсязі її виконання перед очима глядачів пройшли всі етапи занять з фізичної культури для категорій громадян різного віку – діти, юнаки, дорослі, люди похилого віку.

Масова частина свята передбачала агітацію і пропаганду ідей фізичної культури серед населення у вигляді проходжень, парадів, карнавалів, інсценізацій, виступів школярів, пропагандного бігу, всесоюзного зіркового вело-мотопробігу, водних демонстрацій, народних ігор, гулянь³⁵. Серед свят, які включили до Всесоюзної спартакіади, після параду на Красній площі, особливо ефектне видовище представляв собою карнавал на Москва-річці. Фотографії у тогочасній пресі відображають масовий нічний заплив, в якому брали участь більше тисячі плавців, що пливли із запаленими факелами в руках³⁶. Після запливу сотні ілюмінованих і прикрашених прапорцями човників заповнили усю поверхню води. На човнах співали, грали на музичних інструментах. На трьох баржах, встановлених на берегах Центрального парку культури і відпочинку ім. М. Горького, виступали артисти естради, цирку та учасники творчих колективів художньої самодіяльності, мистецьких гуртків профспілок, що взяли активну участь в організації і проведенні водного свята³⁷. Саме фото, що містяться у пресі, якнайкраще передають атмосферу цього свята, особливості його проведення.

Для масових виступів у столиці призначалися Красна площа, Парк культури і відпочинку, Москва-ріка, Воробйови гори, стадіони і майданчики (тогочасна преса містить фото із зображен-

ням нового стадіону Хіміків, на якому також відбувалися змагання спартакіади³⁸).

У показовій частині свята намічалася демонстрація національних і характерних видів спорту, систем фізичного виховання і окремих гімнастичних систем, нових і непоширених у СРСР спортивних ігор для дорослих (трав'яний хокей та ін.) і школярів, фізкультурних танців різних народів. Республіки СРСР представляли, як бачимо на фотознімках, не тільки спортивні, а й хорові та танцювальні колективи, серед яких особливою популярністю користувалися українські митці.

Одночасно на спартакіаді була організована «Виставка досягнень радянської фізичної культури», в якій, окрім радянської фізичної культури, брали участь всі установи, зацікавлені у розвитку фізкультури. Тому тут створили такі відділи як фізкультура в Радянській Армії, профспілках, школах, будинках відпочинку, курортах і санаторіях³⁹.

Програма Всесоюдної спартакіади включала 22-а види спорту. Якщо чемпіонати країни з легкої атлетики, стрільби, футболу, городків, плавання, важкої атлетики і боксу проводилися і до 1928 р., то всесоюзні змагання з баскетболу (на фотографіях збереглися моменти безпосередньої гри команд⁴⁰), волейболу, тенісу (фото відображають Н. Теплякову, Є. Кудрявцева у процесі гри), гандболу, фехтування, гімнастики відбулися вперше⁴¹. Про все це писала тогочасна преса. На її шпальтах знаходимо численні фотоілюстрації, які зафіксували появу та впровадження нових видів спорту.

У змаганнях з легкої атлетики було встановлено 30 нових всесоюзних рекордів. Перше місце за всіма видами спорту, включеним до програми Спартакіади (загальнокомандному заліку), зайняли спортсмени РРФСР, друге – УРСР, третє – БРСР.

У дні Всесоюдної спартакіади стадіони стали ареною незвичайних змагань. Адже до програми включили воєнізовані біг і плавання. Відбулася і показова зустріч з пушболу, в якій брали участь команди Москви та України. Парусна регата пройшла поблизу Ленінграда – у Сестрорецьку, Розливі, Петергофі.

Фотодокументи засвідчили переможну ходу українського спорту: М.Підгаєцького, легкоатлета, який встановив новий рекорд країни з бігу на 100 м і 400 м, знімок якого можна побачити на сторінках спортивних журналів, донецьку спортсменку А.Спірідонову – рекордсменку з бігу на 500м⁴². Команда УРСР перемогла у заїзді новачків по веслуванню, що зафіксовано фотокореспондентами на сторінках преси⁴³. Спортсмени України стали чемпіонами Всесоюзної спартакіади з окремих видів спорту – волейболу (чоловіки), гандболу, гімнастики, мотоспорту, стрільби. Їх участь у спартакіаді і досягнення зберегли фотознімки у тогочасній пресі.

Перший чемпіонат країни з футболу відбувся ще у 1924 р., коли перемогла команда Харкова. Потім до 1928 р. всесоюзних першостей з футболу не проводилося, і тому збірна команда УРСР певною мірою вважалася чемпіоном країни. Вона зустрілася на Всесоюзній спартакіаді із збірною Уругваю і виграла з рахунком 3:2; уривки цієї гри зафіксували фотографії у пресі⁴⁴.

У важкій атлетиці на Всесоюзній спартакіаді переміг Буйницький, який виступав у найлегшій вазі. Переможцем у штовханні ядра став Марков (Москва). Найсильнішим велоспринтером став Купріянов (на фото спортсмен на велосипеді наближається до фінішної стрічки⁴⁵). Фотографії спортсменів та повідомлення про їх успіхи донесли для дослідників цікаву інформацію – під час Всесоюзної спартакіади відбулася першість Червоної Армії по спортивним іграм, зокрема по фехтуванню⁴⁶.

У дні Всесоюзної спартакіади чимало заходів відбулося по всій території Союзу: закавказьке свято фізкультури у Тіфлісі (на фото зображені святкові колони, що просуваються вулицями міста⁴⁷), Всеузбекське свято, Північно-Кавказьке крайове свято, Донська окружна спартакіада тощо⁴⁸. Як свідчать фотодокументи, в Україні організували округове свято у Білій Церкві, свято фізкультури на Червоному стадіоні у Києві (на фото-плівку знято момент побудови «живої» абрєвіатури «КПСС» на стадіоні), шкільну спартакіаду у Кам'янці-Подільському (фотокамера зафіксувала школярів, що роблять вільні рухи) та бага-

то інших заходів – то тільки невеликий перелік численних свят різного рівня, відбитих на фотознімках⁴⁹.

Основною перешкодою при проведенні Всесоюзної спартакіади стала нестача, а у деяких місцях і повна відсутність, коштів у рад фізкультури на організацію місцевих свят та відправлення колективів на районні, губернські, республіканські змагання⁵⁰.

По закінченні Всесоюзної спартакіади спалахнув вражаючий нічний фейерверк, відбувся чудовий карнавал та вечір мистецтв у Великому театрі, що зафіксувала фотоплівка⁵¹.

Змагань такого розмаху як ця спартакіада СРСР до цього часу не знав. Досвід спроб і помилок, незапобіжний при проведенні таких заходів вперше, був врахований в організації наступних широкомасштабних спортивних свят. А рівень спортивних здобутків цієї спартакіади став еталоном для спортсменів СРСР.

Дослідники історії даного хронологічного відрізка часу поряд з архівними документами, спогадами учасників та іншими видами писемних джерел отримали і надзвичайно рідкісний блок унікальної зображальної інформації про перебіг найвизначніших подій в історії становлення радянських фізкультури і спорту. Однак необхідно зазначити, що до 1928 р. газети достатньо вибірково друкували фотографії на спортивну тематику. Більшість з них зберігається у відповідних архівах. Не потрапили вони повною мірою і до видань наступних років, оскільки радянські засоби масової інформації цікавилися переважно майбутнім.

Таке складне і достатньо суперечливе суспільне явище як свято з одного боку є особливим настроєм, сприйняттям не тільки теперішнього моменту, але і життя в одному з його емоційно-естетичних проявів. А, з іншого боку, свято виконує винятково службову роль, нав'язану існуючою політичною владою, тобто у свій спосіб відбиває дійсність. Радянське спортивне свято – явище унікальне, заідеологізоване й заполітизоване, але, водночас, сповнене піднесення, ентузіазму і оптимізму, що повсякчас поширювали в ту епоху на всі сфери життєдіяльності людей.

Радянські спортивні свята 20-х рр. мали кілька форм проведення. Вони включали фізкультурні паради, демонстрацію си-

стем фізичного виховання, масові гуляння, вистави і безпосередньо самі спортивні змагання. І кожне з них певною мірою фіксувалося на офіційних та аматорських фото.

Відповідно до поставлених завдань в даній роботі ми намагалися проаналізувати виникнення і становлення радянських фізкультурних і спортивних свят у 20-ті рр. ХХ ст. на основі зафіксованих у фотоматеріалах свідчень. Саме вони найбільш повно відображають дух радянської епохи, яким пройняті всі спортивні свята. Достатня кількість цього виду зображальних джерел дозволяє докладно ознайомитися як з організацією спортивного і фізкультурного руху у зазначений період, так з безпосереднім перебігом самих спортивних і фізкультурних свят. Головне місце на них відводиться спортсменам – призерам, переможцям, чемпіонам – які, власне, і творили історію радянського спорту.

Розгортання масових фізкультури і спорту на території СРСР проходило у важких повоєнних умовах. Тільки кілька років знадобилося країні, щоб, йдучи шляхом спроб і помилок, сформувати мережу фізкультурних гуртків, відкрити спортивні клуби і стадіони, спеціалізовані заклади з підготовки відповідних педагогічних кадрів і інструкторів. Процес становлення однієї з важливих сфер самореалізації людини докладно висвітлювали засоби масової інформації.

Одночасно йшла також робота і по організації спортивних і фізкультурних свят як сутнісних складових спортивного і фізкультурного руху. Ці свята проходили в містах, районах, округах, республіках. У них брали участь школярі, студенти, робітники і селяни. Вони охоплювали всі верстви суспільства, а своєю видовищністю могли сміливо конкурувати із західноєвропейськими спортивними святами. Так, «буржуазним» Олімпіадам була протиставлена радянська Всесоюзна спартакіада 1928 р., для участі в якій відбирали найкращі спортивні сили з усіх республік. Завдяки цьому спартакіада стала кульмінаційною крапкою відліку – видатною подією у світі радянського спорту 20-х рр.

Радянський спорт тривалий час стояв на службі партійного керівництва і комуністичної ідеології. Але, незважаючи на це, в СРСР створили високопрофесійну спортивну школу, яка виховала фахівців найвищого гатунку з різних видів спорту. І початок цьому було покладено саме у 20-х рр. ХХст.

Початковий етап розвитку спортивної системи в СРСР, організація спортивного руху та інші, пов'язані з ними питання, досі ніколи не досліджувалися за допомогою комплексу фотодокументів. Вони містять унікальну інформацію для геортології, зокрема, проведення свят, тому дана тема має перспективу на продовження.

1. Закович Н.М. Праздники и обряды как специфические социальные явления // Новые праздники и обряды – в жизнь: Сб. – М.: Знание, 1978. Вып.1.– С.3.

2. Там же. – С.7.

3. Мазаев А.И. Праздник как социально-художественное явление. – М.: Наука, 1978. – С.17.

4. Глан Б. Массовые праздники и зрелища // Массовые праздники и зрелища. – М.: Искусство, 1961. – С.6.

5. Спорт всегда и везде. – М.: Физкультура и спорт, 1970. – С.40.

6. Там же. – С.52.

7. Каменев С. Здоровое пополнение Красной Армии // Физкультура и спорт. – 1928. – №8. – С.3.

8. Спорт всегда и везде. – М.: Физкультура и спорт, 1970. – С.53.

9. Физическая культура. – 1923. – №5–6. – С.14, 16; Известия физической культуры. – 1927. – №20. – С.7; Известия физической культуры. – 1927. – №20. – С.7.

10. Там же. – С.7.

11. Марченко Д. Пропаганда физкультуры // Вест. физической культуры. – 1924. – №14–15. – С.2.

12. Мехоношин К.А. Физическое воспитание трудящихся // Спортивный журнал. – 1923. – №4. – С.2.

13. Солопчук М.С. Історія фізичної культури та спорту: Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2001. – С.165.

14. Там само. – С.166.
15. Там само. – С.166.
16. Еминин М. Физкультура в рабочем клубе // Вестник физической культуры. – 1924. – №14–15. – С.3.
17. Солопчук М.С. Вказ. пр. – С.166.
18. Там само. – С.166; Геркан Л. Построение плана секционных занятий // Известия физической культуры. – 1927. – №5. – С.6.
19. Вест. физической культуры. – 1924. – №9-10. – С.15.
20. Там же. – С.1; Физическая культура. – 1923. – №7-10. – С.51, №5–6. – С.8.
21. Известия физической культуры. – 1927. – №12. – С.15. Центральный державний кінофотофоноархів України ім. Г.С. Пшеничного (ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного). – Од.зб. 4-14962; Физкультура и спорт. – 1928. – №32. – С.9.
22. ЦДКФФА України ім. Г.С. Пшеничного. – Од.зб. 2–35667.
23. Теппер Ю.М. Україна на спартакіадах. – К.: Здоров'я, 1972. – С.3.
24. Вест. физической культуры. – 1924. – №17–18. – С.15.
25. Солопчук М.С. Вказ. праця. – С.167.
26. Известия физической культуры. – 1927. – №1. – С.9; №4. – С.13, №16–17. – С.17.
27. Там же. – №27. – С.1; Вест. физической культуры. – 1924. – №12–13. – С.5, 19.
28. Там же. – 1927. – №7–8. – С.21; №6. – С.11, 2.
29. Там же. – С.15.
30. Там же. – №9. – С.12.
31. Физкультура и спорт. – 1928. – №6. – С.1, 6.
32. Вест. физической культуры. – 1928. – №9. – С.17, 14, 2, 19, №10. – С.1; №8. – С.3, №10. – С.3; Физкультура и спорт. – 1928. – №33. – С.4.; Физкультура и спорт. – 1928. – №33. – С.4.
33. Там же. – №15. – С.1.
34. Там же. – №33. – С.3.
35. Вест. физической культуры. – 1928. – №9. – С.18;
36. Физкультура и спорт. – 1928. – №34. – С.3.
37. Глан Б. Массовые праздники и зрелища // Массовые праздники и зрелища. – М.: Искусство, 1961. – С.12.

38. Физкультура и спорт. – 1928. – №34. – С.8.
39. Там же. – №20. – С.2.
40. Там же. – №34. – С.12.
41. Там же. – №38. – С.9; №35. – С.7; №37. – С.9; Вест. физической культуры. – 1928. – №10. – С.6; Теппер Ю.М. Вказ. пр. – С.31.
42. Физкультура и спорт. – 1928. – №33. – С.5; Вест. физической культуры. – 1928. – №9. – С.15.
43. Там же. – С.2.
44. Физкультура и спорт. – 1928. – №34. – С.9; Теппер Ю.М. Вказ. пр. – С.26.
45. Физкультура и спорт. – 1928. – №34. – С.13; №35. – С.14; Вест. физической культуры. – 1928. – №9. – С.15.
46. Там же. – С.12; Физкультура и спорт. – 1928. – №38. – С.11.
47. Там же. – С.8.
48. Там же. – №34. – С.17, 18; №33. – С.9.
49. Там же. – С.9; №37. – С.12; Вест. физической культуры. – 1928. – №9. – С.22.
50. Н.З. Физкультурники, участвуйте в подготовке к спартакиаде! // Физкультура и спорт. – 1928. – №27. – С.8.
51. Там же. – №35. – С.3.

Yelena Butakova

**SOVIET PHYSICAL CULTURE AND SPORT HOLIDAYS
AS THE OBJECT OF GEORHODOLOGY'S RESEARCH:
HISTORICAL AND SOURCE STUDY INVESTIGATION BY THE
PHOTO-DOCUMENTS OF THE TWENTIES OF THE XX C.**

The process of appearance and foundation of Soviet physical culture and sport holidays was analysed on the photo-document's base. This process was investigated in the context of development of general physical culture and sport movement in the twenties of the XX century.